

Ю. Дзюба, науковий співробітник лабораторії дослідження проблем міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю Інституту вивчення проблем злочинності АПрН України, кандидат юридичних наук

До питання про систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян у чинному КК України

Питання про систему злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян¹ у науці кримінального права протягом багатьох років залишається досить дискусійним. У кримінально-правовій літературі «існує така значна кількість відмінних одна від одної внутрішньосистемних класифікацій злочинів проти порядку управління»², що навіть у межах Курсу кримінального права автори говорять про неможливість навести й охарактеризувати їх повністю³.

Відомо, що в основу єдиної класифікації має бути покладена «якась одна або декілька, але обов'язково загальних ознак»⁴. У такий спосіб досягається єдність класифікації. Тому справедливою, на наш погляд, є критика М. І. Бажановим та В. В. Сташисом позиції Г. Ф. Поленова, який вважав, що розподіл злочинів усередині розділу Особливої частини Кримінального кодексу на групи «може бути досягнуто за допомогою деяких, характерних для тієї чи іншої групи ознак»⁵, оскільки, як зазначали вчені, подібний підхід «суперечить правилам логіки»⁶.

¹ Тут і надалі – злочини проти порядку управління (прим. — Ю. Д.).

² Курс советского уголовного права: Особенная часть. – Л., 1978. – Т. 4. – С. 407.

³ Там само. – С. 407.

⁴ Сташис В. В., Бажанов М. И. Преступления против порядка управления: Учеб. пособие. – Харьков, 1971. – С. 10.

⁵ Поленов Г.Ф. Ответственность за преступления против порядка управления: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Казах. гос. ун-т им. С. М. Кирова. – Алма-Ата: [б. и.], 1971. – С. 9.

⁶ Сташис В. В., Бажанов М. И. Преступления против порядка управления: Учеб. пособие. – Харьков, 1971. – С. 10.

Одні автори класифікують злочини проти порядку управління залежно від *безпосередніх об'єктів*, на які спрямовані посягання¹. Вказівка на безпосередній об'єкт як на «основний критерій внутрішньосистемної класифікації групи однорідних злочинів»² передбачає ідентичність безпосередніх об'єктів злочинів, поєднаних у самостійні групи. Однак безпосередні об'єкти злочинів, що складають окремі групи аналізованого розділу КК України, не завжди збігаються.

Інші вчені диференціюють розглядувані злочини залежно від *сфери управлінської діяльності*. Ще В. Ф. Кириченко розподіляв злочини проти порядку управління, виходячи з того, яким сферам, якій галузі управління завдається шкода від посягання³. Він, зокрема, вирізняв «загальні злочини проти порядку управління, що можуть завдати шкоди будь-якій галузі державного управління»⁴, а також злочини, котрі стосуються лише окремих сфер управлінської діяльності. При цьому виокремлювалися посягання на діяльність органів влади і громадських організацій, що охороняють громадський порядок, та злочини, відповідальність за які встановлена у зв'язку з виконанням державою міжнародних конвенцій. Схожа за характером внутрішньосистемна класифікація була запропонована П. Ф. Гришаниним⁵, а також П. І. Гришаєвим⁶. Вказані класифікації вбачаються занадто загальними, тому що до першої групи таких класифікацій входять практично всі посягання на порядок управління, крім тих, відповідальність за які встановлена згідно з міжнародними конвенціями.

М. О. Стручков називає у своїй класифікації вже *чотири ланки*, спеціально виокремлюючи групу злочинів, пов'язану з порушенням правил пересування й проживання⁷. Крім загальних критичних зауважень щодо визначення об'єкта злочину через сукупність певних правил або навіть окремі правила⁸, слід також зазначити, що деякі злочини, пов'язані з порушенням відповідних правил (зокрема, само-

¹ Курс советского уголовного права: Особенная часть. – Л., 1978. – Т. 4. – С. 407; Стаиш В. В., Бажанов М. И. Преступления против порядка управления: Учеб. пособие. – Харьков, 1971. – С. 10.

² Курс советского уголовного права: Особенная часть. – Л., 1978. – Т. 4. – С. 407.

³ Кириченко В. Ф. Преступления против порядка управления. – М., 1970. – С. 4–5.

⁴ Там само. – С. 4.

⁵ Гришанин П. Ф. Преступления против порядка управления. – М., 1965. – С. 345; Він же. Советское уголовное право. – М., 1968. – С. 423–424.

⁶ Уголовное право: Часть Особенная. – М., 1966. – С. 435–436.

⁷ Курс советского уголовного права: В 6 т. – М., 1971. – Т. 6. – С. 171.

⁸ Аргументованій критиці вказаний підхід підданий М. І. Бажановим (див.: Уголовное право Украины на современном этапе. – Киев, 1985. – С. 335).

правство і самовільне будівництво), чомусь не віднесені автором до цієї групи злочинів.

І. І. Солодкін запропонував таку класифікацію злочинів проти порядку управління: 1) посягання на діяльність органів влади або громадських організацій; 2) посягання на діяльність державного апарату й громадських організацій; 3) спеціальні посягання, включені до КК згідно з міжнародними конвенціями. Однак органи влади, як справедливо відзначається в літературі, є складовою частиною державного апарату. Отже, й виділення відповідної групи посягань видається штучним¹.

Останніми роками, що передували прийняттю нових кримінальних кодексів, широкого поширення набула *п'ятиланкова класифікація* злочинів проти порядку управління. Одним з перших подібний розподіл запропонував Г. Ф. Поленов, який, однак, відзначав, що в основу запропонованої ним класифікації покладено різні ознаки, а не тільки об'єкт злочину, що, як вже зазначалося, суперечить принципам побудови класифікації, тому що втрачається її єдність.

З відповідними уточненнями *п'ятиланкова класифікація* була запропонована П. П. Осиповим², а також М. І. Бажановим³. Ця класифікація включає такі групи злочинів, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують:

- 1) авторитет держави і встановленого суспільного ладу;
- 2) нормальну діяльність органів влади, управління, громадських організацій, службових осіб та представників громадськості;
- 3) дійсність і схоронність документів, печаток і штампів;
- 4) дотримання відповідних правил;
- 5) додержання міжнародних конвенцій, учасником яких є Україна⁴.

Ця класифікація зазнала певних коректив у зв'язку з прийняттям КК України 2001 р. і, як наслідок, зміною нормативної бази, а також переосмисленням юридичної природи деяких кримінально-правових деліктів. Виходячи із зазначеного, Л. В. Дорош пропонує таку класифікацію злочинів, що розглядаються⁵:

¹ Уголовное право Украины на современном этапе. – Киев, 1985. – С. 337.

² Курс советского уголовного права: Особенная часть. – Л., 1978. – Т. 4. – С. 413.

³ Уголовное право Украины на современном этапе. – Киев, 1985. – С. 339–340.

⁴ Там само. – С. 339–340.

⁵ Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / За ред. В. В. Сташица, В. Я. Тація. – К., 2007. – С. 448.

- 1) злочини у сфері використання державних символів (статті 338 та 339 КК України);
- 2) злочини, пов'язані із перешкоджанням діяльності організацій та об'єднань громадян (статті 340 і 341 КК України);
- 3) злочини проти представників влади, працівників правоохоронних органів, членів громадських формувань (статті 357–360 КК України);
- 4) злочини у сфері використання документів і засобів отримання інформації;
- 5) інші злочини проти авторитету держави й діяльності об'єднань громадян.

Варто зазначити, що п'ята група кримінально-правових норм, що виокремлювалися М. І. Бажановим, у наведеній класифікації відсутня у зв'язку з появою у новому КК України самостійних розділів (розділи XI та XV КК) і переміщенням туди відповідних кримінально-правових норм. Один злочин, відповідальність за який передбачалася ст. 202 КК України 1960 р., було декриміналізовано. А норму про незаконне підняття Державного Прапора України на річковому або морському судні Л. В. Дорош, поряд із нормою про порушення над державними символами, віднесла до першої групи наведеної нею класифікації.

Вбачається, що ці два злочини посягають, насамперед, на авторитет держави незалежно від сфери використання державних символів. Незважаючи на те, що в одному із зазначених деліктів (ст. 339 КК України) сфера управлінських відносин обмежена ознаками суб'єктного складу учасників цих відносин, вказаний злочин, як і той, що передбачений ст. 338 КК, посягає насамперед на авторитет держави. У даному випадку безпосередній об'єкт фактично збігається з родовим, що не виключається. Як справедливо зауважує Е. О. Фролов, у тих випадках, коли йдеться про внутрішньосистемну класифікацію об'єктів, цілком ймовірні ситуації, де слід виділяти тільки загальне й одиничне або особливе й окреме¹. Цю ж думку поділяє В. Я. Тацій, котрий вказує, що у деяких випадках безпосередній та родовий об'єкти можуть збігатися².

Виокремлення групи норм про незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів (ст. 340 КК України) та про захоплення державних або громадських будинків чи споруд (ст. 341 КК) можливе

¹ Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. учен. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск, 1969. – Вып. 10. – С. 200.

² Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. – Харьков, 1988. – С. 80.

лише на підставі спільності їхнього видового об'єкта. Безпосередні об'єкти цих двох злочинів різні. Вони відрізняються один від одного як за суб'єктним складом учасників суспільних відносин, охоронюваних відповідними нормами, так і за механізмом заподіяння шкоди об'єктам.

Виділення третьої групи злочинів вбачається виправданим і відповідає характеру посягань, що входять до цієї групи. Вказівка на коло суб'єктів (учасників) охоронюваних суспільних відносин уточнює безпосередній об'єкт злочинів. Разом з тим просте перерахування суб'єктів відносин не розкриває реляційної природи безпосереднього об'єкта. Більш вдалою, на наш погляд, є наступна назва цієї групи кримінально-правових деліктів: посягання на суспільні відносини, пов'язані з діяльністю представників влади, працівників правоохоронних органів та членів громадських формувань.

Четверту групу становлять, на думку Л. В. Дорош, злочини у сфері використання документів і засобів отримання інформації. Поряд з викраденням та піддробкою документів, до цієї групи включаються норми про незаконне використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації (ст. 359 КК України) і про умисне пошкодження ліній зв'язку (ст. 360 КК). Об'єднання цих двох деліктів в одну групу з викраденням та піддробкою документів вбачається штучним.

На інформаційний характер відносин, охоронюваних нормами про підробку й викрадення документів, звернула увагу Н. Ф. Кузнецова, яка під безпосереднім об'єктом цих злочинів розуміє «систему документальної інформації»¹. Як бачимо, безпосередній об'єкт пов'язується вченою з документованою інформацією. Тобто безпосередній об'єкт у цих двох нормах прямо пов'язаний із предметом, виражається в ньому і через нього. У нормах про незаконне використання спеціальних технічних засобів та про умисне пошкодження ліній зв'язку ситуація дещо інша. Ні в першій, ні в другій нормі інформація не «поєднується» зі своїм матеріальним носієм. Якщо у ст. 359 КК України йдеться про відповідальність за протиправне використання так званих «жучків», то ці предмети виступають засобами негласного отримання інформації, а у ст. 360 КК України лінії зв'язку (кабельна, радіорелейна та ін.) виступають тільки засобами передачі інформації. При пошкодженні ліній зв'язку з інформацією нічого не відбувається. Вона не знищується-

¹ Борзенков Г. Н., Зубкова В. И., Кузнецова Н. Ф. и др. Курс уголовного права в 5 т.: Учеб. для вузов. – Т. 3. Особенная часть / Под ред. Г. И. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М., 2002. – С. 34.

ся, не пошкоджується, не приховується та не спотворюється. Ускладнюється або стає неможливою лише її передавання. Відповідні предмети створюються не для зберігання інформації. Вони виступають лише як засоби її передачі (отримання). Юридична природа норм про незаконне використання спеціальних технічних засобів та про умисне пошкодження ліній зв'язку потребує свого подальшого осмислення. Однак відмінності видових об'єктів розглядуваних злочинів очевидні й тому поміщення відповідних злочинів в одну групу з викраденням та підробкою документів, на наш погляд, неприйнятне.

І, нарешті, п'яту групу злочинів складають так звані «інші злочини проти авторитету держави і діяльності об'єднань громадян»¹. Вважаємо за можливе знайти інтегративні риси, які об'єднують кримінально-правові делікти, що входять до цієї групи. Н. Ф. Кузнецова зазначає, що вказані злочини посягають на «порядок реалізації прав громадян»². Інші вчені додають: на «встановлений порядок реалізації прав й обов'язків»³. Дійсно, одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства, установи чи організації (ст. 354 КК України) скоріше посягає на встановлений порядок виконання обов'язків, аніж на реалізацію прав. Більш вдалою була б, на нашу думку, наступна назва розглянутої групи кримінально-правових деліктів: злочини, що посягають на встановлений порядок реалізації прав і дотримання обов'язків.

Слід зазначити, що в межах п'ятитомного Курсу кримінального права, підготовленого кафедрою кримінального права МДУ, пропонуються навіть дві внутрішньосистемні класифікації злочинів проти порядку управління. Причому в одній з них виділяється чотири ланки⁴, а в іншій, запропонованій проф. Н. Ф. Кузнецовою, навіть шість ланок. В основу останньої класифікації покладено «підвидові й безпосередні об'єкти»⁵. Знов-таки, якщо виходити із запропонованого Е. О. Фроловим підходу, коли можливі ситуації, де доцільно виділяти лише загальне й одиничне або особливе та окреме⁶, подібна класифікація має

¹ Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / За ред. В.В. Сташица, В. Я. Тація. – К., 2007. – С. 470.

² Борзенков Г. Н., Зубкова В. И., Кузнецова Н. Ф. и др. Курс уголовного права в 5 т.: Учеб. для вузов. – Т. 3. Особенная часть / Под ред. Г. И. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М., 2002. – С. 34.

³ Там само. – С. 270.

⁴ Там само. – С. 210–270.

⁵ Там само. – С. 34.

⁶ Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сб. учен. тр. Свердлов. юрид. ин-та. – Свердловск, 1969. – Вып. 10. – С. 200.

право на існування і вбачається цілком виправданою. Таким чином, до класифікації включаються злочини, що мають різні безпосередні об'єкти. Але єдиний для них видовий об'єкт так і не називається.

Ми вважаємо, що *тільки видовий об'єкт може виступити єдиним науково обгрунтованим критерієм виділення та виокремлення відповідних груп кримінально-правових норм усередині розділів Особливої частини Кримінального кодексу*. Норми розділу XV КК України охороняють суспільні відносини, що охоплюються різними галузями управлінської діяльності. Сфери громадського життя, у яких складаються управлінські відносини, покладено, на нашу думку, в основу виділення видових об'єктів передбачених цим розділом злочинів. Узяті в сукупності ці відносини і забезпечують порядок управління.

Такими видовими об'єктами злочинів проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян є: 1) відносини у сфері забезпечення нормального використання державних символів; 2) відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності організацій та об'єднань громадян; 3) відносини у сфері забезпечення нормальної діяльності представників влади, працівників правоохоронних органів і членів громадських формувань; 4) відносини у сфері інформаційного забезпечення управління в галузі документообігу; 5) відносини у сфері забезпечення нормального використання ліній зв'язку і спеціальних засобів негласного отримання інформації; 6) відносини у сфері забезпечення встановленого порядку реалізації прав і дотримання обов'язків.